

Bueu e a extracción das algas co “Merche”

Arturo Sánchez Cidrás¹

Dende a antigüidade máis remota, os habitantes que vivían preto da costa utilizaban os recursos que o mar lles aportaba como fonte de alimentación. Dentro desta dieta que descubren os “cuncheiros” nos castros galegos, atópanse restos de espiñas, cunchas e exoesqueletos de moluscos e crustáceos e non así das partes brandas dos mesmos. Cabe pensar que na dieta entraban nalgún momento as algas, como ocorreu ao longo do tempo, sobre todo en períodos de escaseza ou fame. Como é lóxico, serían as que atopaban con facilidade na zona intermareal, como podían ser as Ulvas como a leituga de mar e outras pardas como as Laminarias, Fucus etc. Este consumo extra aportáballes unha serie de nutrientes vitamínicos, sales minerais e ata algunhas un aporte proteínico.

Barco con algas que viñeron nos aparellos. Foto: Afonso Fernández

Cabalos en Sálvora 2005

Ao longo de todas as costas, en zonas accesibles, sen cantís, sobre todo nas illas ou na nosa contorna podíamos ver este mesmo aproveitamento das algas en poboacións de animais en estado salvaxe que de cando en vez acércanse ás pozas da beiramar para aproveitarse dos nutrientes e sales das algas.

Outro aproveitamento antigo das algas era a súa utilización como abono ou fertilizante. Para iso utilizaban as algas que o mar lanzaba ás praias e rochedos en certas épocas do ano ou despois dalgún temporal ou mar de fondo. Facendo o símil coa chegada de animais en determinadas épocas do ano a un determinado lugar, a este aporte de algas ás praias chamábanlle tamén “arribazón”. Houbo épocas nas que se prohibiu ou regulou a súa extracción, como en 1908 en Vilagarcía onde se chegaron a acoutar as horas de recollida e formas de transporte como me-

¹ Agradecer a información facilitada por Francisco Barreiro, Luís Gago, Miguel, Bobby, Julio, Manolo, Servilio, Pepe, Ángel, ...

didias sanitarias polos cheiros e prexuízos para a veciñanza. Ante o avance da actividade extractiva e dado o seu impacto ambiental comezan as primeiras ordes restritivas para as algas no medio natural: “*Só se permitirá a recolleita de algas que lance o mar nas praia, nada de extracción de viventes...*” (BOP de Lugo, 4-5-1911)

No caso galego habería que esperar a 1910 para coñecer os primeiros estudos, por parte dunha empresa alemá, da viabilidade para montar unha fábrica en Vilagarcía que fose rendible, para extracción de iodo das algas mariñas das Rías Baixas. Nos anos vinte do século pasado, os laboratorios Bescansa de Santiago de Compostela, fundados polo bueués Ricardo Bescansa Castilla, montaron unha fábrica en Vilagarcía para obter específicos derivados das algas mariñas, como laxantes, pímulas dixestivas etc. que pola súa calidade acadaron numerosos premios e un grande recoñecemento nacional e internacional.

Moitas foron as empresas que se dedicaron á extracción de algas nas costas galegas para o seu posterior procesamento por exemplo entre os anos 1956 e 1970: «Industrias químicas del Atlántico», «Laboratorios Made S.A.», «Zeltia», «Explotación de algas S.A.», «Instituto de bioloxía e sueroterapia S. A. de Madrid» (IBYS), «Elaboración de productos alimenticios básicos S.A.» (EPABSA), «Sanval S.A.», «Gomas marinas S.A.», «Sociedad española de coloides marinos», «Compañía Española de algas marinas S.A.» (CEAMSA) etc.

Se queremos mencionar a actividade e impacto dalgunhas empresas nas augas de Bueu poderíamos citar a modo de exemplo: En maio de 1956 dáselle permiso a «Laboratorios Made S.A.» para a extracción de 30 Tm. de argazos no distrito de Bueu. No verán de 1956 autorízase aos laboratorios «Zeltia» para a extracción de algas e argazos, con fins industriais, no distrito marítimo de Bueu (provincia marítima de Vigo), durante un período de 6 anos.

Cuantificábase anualmente en 60 Tm de Gelidium e 15 Tm de Laminarias. Pero no 1960 a empresa xa non extrae algas, polo que incumpre unha das condicións da concesión e a administración de Mariña dálle por caducada a mesma. «Zeltia» acorda que outros poidan dispor da súa concesión xa que a eles non lles é rendible pola insuficiencia de materia prima, o alto prezo exixido polos recolleiteiros e pola competencia do produto do exterior. Ás veces as concesións eran xenéricas, como en 1961, ano no que se permite quitar 2 Tm de algas e argazos para agar-agar.

En abril de 1963 autorízase, por un período de 6 anos, á empresa (EPABSA) «Elaboración de productos alimenticios básicos S.A.» a extracción de 15 Tm de Gelidium na zona de Bueu. Por esas mesmas datas dáselle autorización, para o distrito de Cangas, ao guipuscoano, Ignacio Alzueta, persoa que terá un papel importante na extracción das algas en Bueu e na industria e comercialización de produtos e derivados das mesmas a nivel nacional e internacional.

A partires dese ano, tanto EPABSA coma Ignacio Alzueta contactan con posibles colleiteiros ou coordinadores destes. Na illa de Ons fanno con José Vidal Patiño, “Checho”, que por esas datas exercía de alcalde pedáneo, o que facilitaba o seu labor de intermediario. El encargábase de recoller as algas que se precisaban, ás que xenericamente chamaban “marullo”, pero que previamente se demandaban polo comprador e que eles clasificaban como algas boas, ás Gelidium ou “Galirio”² e normais ou “Liqui” ou ás Laminarias. Normalmente entregábanllas a Checho xa secas, e este encargábase de prensalas cunha pequena prensa de man e, cando tiña suficiente cantidade empacuetada, avisaba a calquera dos tres transportistas que por esas datas tiña barco de pasaxeiros e mercadorías de Bueu a Ons (Agustín Pérez, Francisco Ferradás e Emilio Blanco Solla, “O Isleño” que era o máis habitual. Emilio tamén mercaba directamente, en fresco ou seco, non só a xentes

Argaceiras en Beluso 1922

² Recolleita de algas na illa de Ons” de Celestino Pardellas en Faro de Vigo do 28 de decembro de 2012

da illa senón a colleiteiros e colleiteiras de Bueu e contorna. O fresco que lle traían en sacos ou nas mesmas embarcacións (dornas, chalanas,...) levábanas para a “estacada” de Massó onde se secaban enriba de emparrillados de arames. Coas secas facíanse, nunha especie de lagareta de forma cúbica, fardos ou paquetes compactos de aproximadamente un metro cúbico. A prensa era do tipo de fuso colgante, modelo tamén utilizado en bastantes das fábricas de salga. Esta prensa era manipulada polo mesmo Emilio Blanco ou polo mariñeiro que traballaba con el, José Antonio Freire “Bravo”, polos seus fillos ou amigos. A todos eles dáballes 4 ou 5 pesetas por cada fardo, operación que adoitaba levar máis dunha hora. Esta prensa e os paquetes estaban almacenados no baixo da súa casa no lugar de Lombeiros do Canizo, a actual rúa Rosalía de Castro³.

Simil da prensa de Emilio Blanco

Ignacio Alzueta e o “Merche” en Bueu

En 1964 Emilio Blanco estaba a traballar na recollida e merca de algas exclusivamente para o guipuscoano Ignacio Alzueta Amunárriz, industrial e químico, que logo dun ano de estudos en Noruega para documentarse nese país como se colleitaba, procesaba e comercializaba o que el consideraba “ouro do mar” que eran as algas, decidise instalar

una pequena empresa na súa terra, Aia (Guipúzkoa), dedicadas á explotación destas. Anos despois, inauguraría⁴ outras instalacións, coma «Compañía Española de algas marinas S. A.» (CEAMSA)⁵, no polígono industrial do Porriño, onde se sitúan os laboratorios, a fábrica de procesado e unhas oficinas en Vigo.

Neste momento, Emilio Blanco deixou de empregar o baixo da súa casa como almacén e pasou a utilizar o baixo do encascador de redes da familia Bolívar, na actual Montero Ríos, que Ignacio Alzueta tiña alugado. Neste ano, Alzueta trae unha embarcación tipo gabarra: o “Merche”. Esta contaba con catro grandes tanques ou depósitos con fondo de arames, como se fose un grande coador ou reixa para reter as algas alí bombeadas. Polo bordo superior destes había uns raís onde ían montados os dous desaugadoiros das chuponas. Para a propulsión do barco tiña dous motores que tamén se utilizaban para as faenas de recolleita das algas, acoplándose ás dúas chuponas, o que provocaba non poucos problemas mecánicos de aquecemento do cambio de marchas que eran solucionados polo industrial mariñense afincado en Bueu, Luís Arias Pazos⁶, encargado do mantemento.

O “Merche” cos compresores na proa

³ Por aquelas datas rúa H e con anterioridade Antonio Villar Ponte.

⁴ «Compañía Española de algas marinas S.A.» (CEAMSA) o 12 de agosto de 1969.

⁵ Fundada en 1966, é hoxe en día unha empresa referente, a nivel mundial, “na produción, elaboración e comercialización de hidrocoloides naturais como son a carrexenina, a pectina, a fibra, o alginato...”. No 2016 a Cámara de Comercio de Tui outorgoulle a Ignacio Alzueta a medalla ao mérito empresarial. Entre outros, o consello Xeneral dos Colexios Oficiais de Químicos de España concedeulle á empresa por el fundada o Premio á Excelencia Química.

⁶ Casou en Bueu en maio de 1932 con Carmen Barreiro Piñeiro.

Coa embarcación viñeran dous mergulladores vascos que se aloxaban na fonda “Estevez”⁷. Un dos buzos, José Joaquín Perurena, era o que tamén facía de encargado ou representante de Ignacio Alzueta.

En 1965, Emilio Blanco xa se desvinculara da actividade das algas á vez que un dos mergulladores tamén marchara polo que tamén lles facía falta outro para substituílo, xa que para que fose rendible se precisaban dous, un por cada succionador. Decatados de que un dos rapaces que nadaban na praia de Banda do Río mergullaba ben, decidiron facerlle unhas probas no peirao que a empresa Massó tiña fronte á fábrica de conservas. Estas foron satisfactorias para o empresario vasco e propúxolle contratalo, previo recoñecemento médico que faría en Vigo. O rapaz-mergullador era Luís Gago Hermelo⁸. Despois de asinar o contrato preguntáronlle se coñecía a alguén que puidese patronear o barco das algas e el suxeriu ao seu cuñado, Francisco Barreiro Fiel máis coñecido por “Paco Juan”⁹, que por esas datas andaba de patrón á baixura nun barco, o “Ave del mar”¹⁰ de Francisco Cerejio Nores “O Americano”.

Luis Gago e Francisco Barreiro

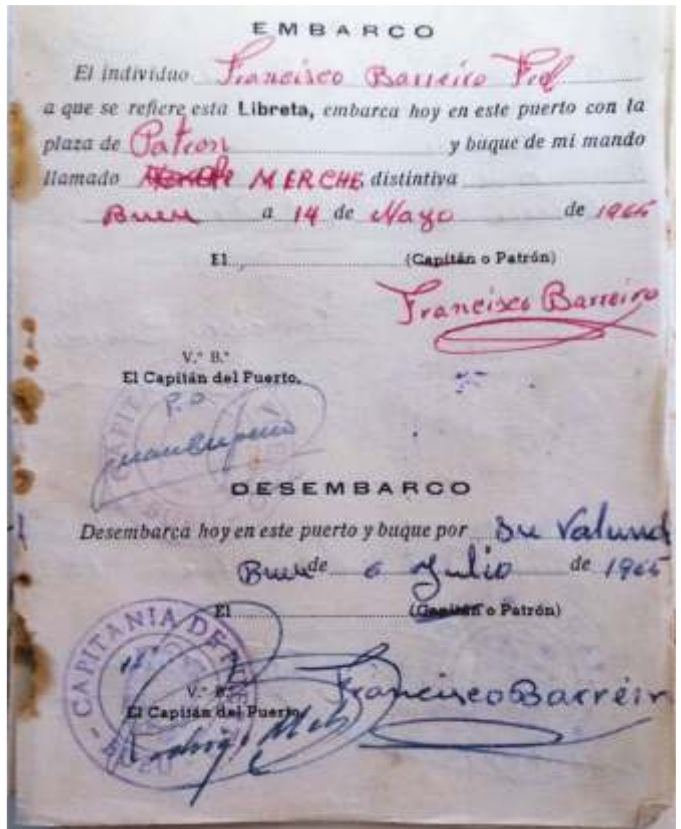
Aceptado o trato de 10.000 pesetas ao mes, por parte de Francisco Barreiro e Luís Gago, completouse a tripulación co mariñeiro, Francisco Novas Pierres, ao que lle pagarían 2.000 ptas. Deste modo o cadro de empregados en Bueu quedou composto por: José Joaquín Perurena, mergullador e encargado da empresa; Francisco Barreiro Fiel, como patrón e maquinista; Luís Gago Hermelo, como mer-

⁷ Do empresario Gabriel Estévez, hoxe Hotel Incamar.

⁸ Curiosamente, tempo despois, ao rematar o servizo militar marcharía para Canarias onde no seu porto traballou moito tempo como mergullador profesional. Cando deixou este oficio estivo patroneando remolcadores no mesmo porto.

⁹ “Francisco, fillo de Juan”.

¹⁰ Construído na praia do Santo-Ardán polo carpinteiro de ribeira Arturo Omil ‘O Pirigallo’.

Embarco/desembarco no “Merche” do patrón Francisco Barreiro Fiel gullador e Francisco Novas, mariñeiro contratando para o secado a dúas persoas máis.

O traballo diario no mar viña condicionado polo tempo e pola actividade dos mergulladores que estaba estipulado nunha duración de dúas horas, a pesar do cal sacaban, dependendo das zonas, unhas 12 toneladas de algas máis ou menos. Os lugares máis frecuentados para a extracción das algas, pola cantidade e calidade do extraído, eran Udra e Ancora-doiro, fronte a praia da Carrabuxeira (hoxe no núcleo urbano de Sanxenxo) e con menor frecuencia na “golfeira” fronte a Petís, onde hai unha prolongación de pedras con carromeiro.

Cando chegaban á zona de extracción fondeaban, e os mergulladores collían cunha man a manguera da chupona e na outra levaban unha fouciña coa que cortaban o pé da alga deixando uns centímetros suxeitos ao substrato para que puidese reproducirse de novo. O tipo de algas que recollían, e para as que ti-

ñan autorización, eran tamén chamadas “marullo” (Gelidium) e as laminarias pero sen desprezar outras que viñeran no medio como o repolo, leituga de mar etc..

Outra das limitacións era a profundidade máxima de extracción; esta era de 12 metros para non pasar da zona de descompresión, medida que tamén viña dada pola manguera de succión. Chegadas as algas ao peirao, pasábanse do barco a un camión vello, mercado ao industrial do transporte terrestre Manuel Ríos Pérez “O Pitorro”, que era conducido por J. Joaquín Perurena. Poñíanse a secar no lugar das Lagoas onde Massó Hermanos tiña unha grande superficie con postes de pedra para o tendido e secado das redes. Para as algas, estendíanse longas redes de arame e colocábanse a secar por enriba das mesmas. Xa secas, eran transportadas aos almacéns, neste caso ao que fora encascador de redes da familia Bolívar. Alí eran prensadas e empacquetadas en balas ou fardos que se ataban con arames á espera de ser transportados posteriormente ao centro de procesado.

O certo é que toda a campaña das algas en Bueu, dese 1965, estiveron almacenadas máis dun ano, o que motivou que algún fardos podrecéranse por mor da humidade, descoñecendo cal sería o seu destino final. O mesmo ocorreu coa embarcación Merche que estivo tamén algo máis dun ano amarrada á escollera do peirao de Bueu baixo a supervisión de Francisco Barreiro polo que lle pagaban 2.000 ptas. Durante ese tempo todos, excepto Joaquín Perurena que marchara para o País Vasco, todos volveron a traballar no barco de baixura “Ave del mar”.

Así acaba esta aventura da peculiar embarcación “Merche” en Bueu, mais non así da ceifa das algas no distrito dese concello no que seguiron con esta e outras compañías, recolectando e transportando en fresco ou xa secas dende o mar ou dende Ons a Vigo ou Vilagarcía segundo a empresa procesadora estivese nun sitio ou noutro. A finais dos anos 60 a actividade da extracción das algas na ría continúa con

Camión de Manuel Ríos “O Pitorro”

certa normalidade. No 1968 hai autorización de recolleita neste distrito para a empresa «Sanval S.A.» que ven de recoller Liquen no Cantábrico; «Gomas marinas S.A.» que entre febreiro e xullo téñen permiso para 150 Tm de Gelidium e 20 Tm de Liquen e a «Sociedad española de coloides marinos», 25 Tm da clase Liquen, empresa da que hai constancia que en 1972 seguía a ter permisos de extracción de 10 Tm das mesmas algas na zona de Bueu.

A actividade recolectora continuará en Ons da man da «Compañía Española de algas marinas S.A.» (CEAMSA) ata mediados dos oitenta¹¹.

O seu cénit sería en 1969 no que se lle pagaron ás recoleitoras algo máis de medio millón de pesetas, das que “Checho” recibiu un 12%, o que lle supuxo, como pode verse na imaxe, uns ingresos de 61.886 ptas. Por tipo de alga recollida, o Liquen (Liqui) foi 13 veces máis abundosa que o Gelidium (Galirio). Ano a ano, aínda que o prezo aumentaba de 4 a 7 veces, a colleita diminuíu drasticamente. Iso, por telo como traballo complementario e, sobre todo, polo abandono da illa por parte da poboación, fixo que desaparecera este labor no concello de Bueu.

11 Artigo citado de Celestino Pardellas